

ставката им със създаденото от М. Гръбчева или Ц. Драгойчева, нещо, което Манолова е правила в периодичния печат). Това би обогатило на практика „теорията“ на разглеждания жанр, защото колкото и специфични особености да се открояват в „Умираща безсмъртна“ (а може би и тъкмо поради това!), книгата на Андреев поставя неотложна необходимост да се разглежда и документално-художественият, и мемоарният „епос“ като отправна точка към тълкуванията на народопсихологията и моралния облик на съвременния човек, към изясняване логиката и смисъла на едно историческо движение. И най-сетне: като изяснена художествена форма на тези проблеми конкретно в книгата на Андреев.

Четивността на литературно-критическия портрет на В. Андреев, достъпността му за по-голям кръг читатели е постигната чрез „освежаването“ от Н. Манолова на теоретическите постановки на изследването с анализи и примери за умението на В. Андреев да покаже в конкретното време ролята на човека — подчинен на обективни исторически закони, но и сам активен двигател на събитията, носител на определени национални белези и в същото време — при един изграден социален идеал — създаващ нови устои в представите си за нравственост, етичност, хуманност. Впрочем това е заветното творческо верую на писателя В. Андреев: „Много ми се иска да видя партизанското движение в живота на нашия народ, в пътя на човечеството. Да постигна големия му смисъл“. По пътя към това общение на твореца с народа книгата на Н. Манолова има своя стойност.

Марияна Тодорова

**„ТЕОРЕТИЧНИ ПРОБЛЕМИ
НА БЪЛГАРСКАТА АНТИФАШИСТКА
ПОЕЗИЯ“** от ЗДРАВКО ЧОЛАКОВ
С., Държавно военно издателство, 1975,
144 с.

Тази книга е сериозен опит за анализане особеностите на антифашистката ни поезия. Авторът си е поставил трудната задача да изследва редица общетеоретични проблеми, свързани с развой й. Занимават го елементи в поетиката й, които той приема като основни моменти в обогатяването на социалистическия реализъм у нас.

В първата глава „Септемврийската поезия — средище на новаторски търсения в поетиката на изказа“ са повдигнати инте-

ресни въпроси около естетическата специфика на онази поезия, която възниква непосредствено след разгрома на въстанието от 1923 г. като импулсивен лиричен отзвук на събитията. Авторът изхожда от тезата, че в разглеждания период се наблюдават нови за българската литература идейно-тематични и стилистични белези. Акцентирайки върху поемата „Септември“ като особено ярка изява на септемврийската поезия, той се спира специално на фрагментарния й строеж — нов момент в развитието на жанра у нас. Това е особеност почти незасягана в литературната ни история досега. Отбелязвам го, защото другата изтъкната от автора черта — експресионистичната форма, наситена с ново идейно съдържание — е анализирана много подробно (преди всичко в монографията на Г. Марков „Гео Милев“).

Преминавайки към творчеството на Фурнаджиев, Разцветников и Хрелков, Чолаков излага наблюденията си за някои твърде сходни черти в поетиката им и същевременно успява да улови неповторимото в индивидуалността на всеки отделен творец. Изтъква преди всичко романтичното начало, проявило се различно при всеки автор, без да накърни реалистичната сила на поезията му; проследява проявите на баладичното, на символно обобщения романтичен рисунък и стилизациите на библейски мотиви, на известни епични струи, в които се прокрадва фантазен елемент и заключава: „Септемврийските поети наложиха фактически традиция на траен контакт с предхождащите стилно-изобразителни елементи в поезията ни, доказвайки възможността им да бъдат функционални на едно ново съдържание... Септемврийската поезия може в значителна степен да лекува догматично-сеантаските уклони у някои критици, които например открай време виждат в символизма и експресионизма упадъчни течения, без да вникват в елементите на тяхната естетическа годност, която така блестящо доказаха Смирненски, а след това Гео Милев, Фурнаджиев и Хрелков...“ (с. 31).

Тук не искам да се занимавам със същността на твърдението (то се изказва не за първи път от критиката), а отбелязвам неаргументираността му. Въпросът е много сложен, дискуссионен и недостатъчно изследван. Очертават се две мнения — едно, че септемврийската поезия в естетическо отношение е противопоставяне на поетиката на символизма, другото, значително по-рядко срещано, е сходно със застъпването от автора на тази книга. (Що се отнася да експресионизма — проблемът е изследван от Г. Марков в споменатата монография.) При тази дискуссионност на дилемата за отношението между поетиката на септемврийските автори и поетиката на символизма твърдението на Здр. Чолаков

остава неподплатено. То само е изказано като констатация, а не е резултат на убедителни изследвания. Авторът налага като очевидни истини собствени твърдения, кон-ко с нищо не са мотивирани. Имам пред вид не само цитираното обобщение, но и повтаряното на няколко места мнение за отношението на поезията на Смирненски към поезията на символизма: „Нищо не загуби поезията на пролетарския бард от своеобразния си контакт с поезията на символистите.“ „Смирненски „взриви“ отвътре поетиката на символизма, като я призмие до барикадният патос на улицата...“ (с. 41). Като фраза звучи много добре, но у нас напират въпроси — какво точно има пред вид авторът, за поетиката на символистите като цяло ли става въпрос или само за някои нейни компоненти. Уточняването на твърденията тук е абсолютно необходимо, за да може една тогава да се спори по същността им. За мене това е най-невероятното звено в книгата.

Във втората глава „Публицистичният императив в антифашистката ни поезия от 30-те и 40-те години“ авторът проследява разностранните изяви на публицистично-призивното начало в антифашисткото творчество на най-ярките фигури в поезията ни през посочения период. Той подчертава, че за първи път в разглежданата линия на литературата ни публицистични акценти се явяват в стихотворенията на Хрелков и смята, че до голяма степен тези негови творби са „свързващо звено между септемврийската поезия и антифашистката лирика от 30-те години“ (с. 31). Това мнение се явява за първи път в литературата по въпроса, но то търпи много сериозни възражения. Не може да се отмени яркият публицистичен патос на поемата „Септември“, проявен и като стаен, но мощен публицистичен нерв в подчертано лирично-експресивните моменти, и изъвен съвсем пряко. Така че втората част на твърдението на Чолаков остава несъстоятелно и неприемливо. А по засегнатия въпрос има и други становища — например Р. Ликова в книгата си „Особености на българската поезия между 1923 и 1944 г.“ отбелязва, че в „Септември“ откриваме образа на един действително активен положителен герой — народа, с което поемата прекрива обсега на „септемврийската“ поезия и се нарежда до пролетарската поезия през 30-те години (с. 10).

Убедителна, безспорна, добре защитена е основната теза във втората глава за публицистичния императив (нека приемем термина на автора) като доминиращ в облика на антифашистката ни поезия през 30-те и 40-те години. Чолаков се спира върху характерни особености в поезията на Мл. Исаев, Хр. Радевски, Н. Ванцаров, проследявайки измененията, които настъпват в спецификата на публицистичните

акценти, преди всичко насищането им с лиричност. Като акцентира върху отличителното за всеки автор, той се стреми да открие общите особености на антифашистката ни лирика през периода. Изтъква между съществените й черти автентичността, „срещата на класическата органичност на поетическото светоусещане и преди всичко неговата спонтанна емоционалност и неговата комунистическа идейност“, романтичния полет и др.

Интерес представляват наблюденията върху поезията на онова поколение, което дебютира в края на 30-те и началото на 40-те години — Ал. Геров, Ал. Вутимски, В. Петров, Б. Райнов. Като проблемно ядро в творчеството им е отбелязана антифашистката насоченост. Върху конкретен поетически материал са потърсени извите на драматичната двойственост между идеал и действителност, богатия на нюанси лирически подтекст, категоричната гражданска позиция. Проследявайки степените на засилване на лиричното начало на публицистичния императив, Чолаков вижда в стиховете на В. Петров неговата най-силна форма на изява, проявена в единство с реалистичния стил на осмисляне на проблемите и явленията.

Заслужава внимание опитът да се разгледа творчеството на загиналите поети партизани не откъснато (нещо, което често наблюдаваме в литературноизследователската практика), а като вътрешно звено от цялостния литературен процес у нас. Изрично се подчертава автентичността на тази поезия, „романтично-мажорното опиянение от участието в борбата“, единството ѝ с общата основна тенденция на антифашистката ни поезия от 30-те и 40-те години — „лиризиране на публицистичния императив в изказ“. И отново усилията на автора са раздвоени в две насоки — извличане на общите особености и последователното конкретно проследяване на разнообразните нюанси, които доминиращите тенденции придобиват в поезията на отделните творци. Може да спорим с автора за категоризациите му по отношение на естетическите стойности в поезията на загиналите поети-партизани, но налице е стремеж за отсяване на ценностите, за прецизно критично възприемане на художествените творби. Чолаков прави кратки характеристики на поезията на Цв. Снасов, Хр. Кърпачев, Ив. Нивянин, Ат. Манчев, М. Ангелов, Хр. Козлев. За автора в тяхното творчество „кулминираха естетическите възможности на публицистичния императив като стилно изобразителна черта на антифашистката ни лирика от 30-те години“ (с. 74). Как да разбираме твърдението? Взето изолирано, то звучи доста двузначно, но следващите редове в книгата обясняват, че не става дума за връх на естетическите достижения, а за най-висока

степен в изявата на публицистичността. Авторът използва като аргумент документалната автентичност на тази поезия. Лично аз бих се въздържала в поддръжката на такава категорично обобщение. Още в поемата „Септември“ се налага остро публицистични струи. Същото можем да кажем и за редица творби, създадени през 30-те години. Но Чолаков, който се спира подробно на творчеството на всички изяви на загинали поети-партизани, далеч не засяга всички поети от 30-те години. Не се споменават например Пантелей Матеев и Никола Ланков, у които публицистичното начало е много силно. Мисля, че когато се анализират теоретичните проблеми около един литературен феномен, трябва да се засегнат по възможност повече неговите изяви. Практически е невъзможно да се обхване всичко и Чолаков сам прави уговорка в увода, че ще спре вниманието си само на най-ярките интересувачи го автори и творби. Но все пак се чувства известна празнина по отношение на 30-те години.

Бих възразиала и срещу другото заключение на автора. При Вапцаров той говори за „процес на обособяване на една жанрова формация в цялостния развой на нашата поезия — документалната лирика“ (с. 77). Според мене желанието да се открият нови моменти в развоја на поезията ни тук е довело до някакво увлечение. За документалната лирика можем да говорим още при Вазов. А ако разглеждаме само антифашистката поезия, моменти на документализъм ще открием и в септемврийските поети (Разцветников „Удавници“, Хрелков „Бойниовият последен бой“, Гео Милев „Септември“, особено сцената с поп Андрей).

В третата глава са засегнати характерни черти на антифашистката поезия в периода след 9. IX. 1944 г. Стремещт е да се открият естетическите ѝ връзки с предходните периоди. Убедително звучи изводът, че днес като влияние на традицията се забелязва задълбочаване и обновяване на публицистичното начало в изказа (най-вече при Дим. Методиев), присъствие на революционна романтика, мажорно приповдигнат тон и същевременно се подчертава промяната на изповедност и засилена лиричност. Чолаков отбелязва, че борческият патос най-внушително се чувства в творчеството на автори — участници в борбата, и се спира върху стиховете на В. Андреев, чиито дълбоко съкровени нотки, търсенето на човешката достоверност в претърпяване на героиката, лирико-драматичният стих налагагат определена тенденция в съвременната ни поезия, проявена у Д. Овадия, Г. Джагаров, Д. Жотева, П. Матев. Картината на антифашистката поезия се допълва с произведенията, отразили Великата отечествена война —

творби на М. Исаев, Ламар, А. Тодоров, В. Ханчев, Ив. Пейчев. В най-новата ни поезия авторът вижда яркото присъствие на антифашистката тема в творчеството на Е. Евтимов, М. Берберов, Ив. Динков, Н. Христовоз.

Като общ момент в различните стилове на трактовка на антифашистката тема се налага паралелното движение на автентично-достоверното и своеобразно романтичното възприемане на героичния подвиг, класово-партийният нерв, идейно-естетическото единство в развоја, съчетано с разнообразие и сложност. Основният стремеж на автора да изтъкне преобладаващите общи елементи в изказа не довежда до пренебрегване и подценяване индивидуално-специфичното в творчеството на отделните поети. Като добра страна в книгата се налага точно този широк изследователски поглед върху явленията, който открива общовалидните доминиращи тенденции в развоја на поетиката на антифашистката ни поезия и същевременно подчертава цялата сложност на изследваното явление, което не може да се ограничи само в най-общи характеристики, а трябва да се анализира в богатството и разнообразието на естетическите внушения.

Въпреки че някои от заключенията събуждат възражения, книгата е интересна като пръв опит да се обхване в целия ѝ контекст поезията на антифашистката тема; ценна е с това, че авторът, насочил се към теоретични проблеми, търси и открива общи специфични особености в поетиката на тази линия в българската литература, подкрепяйки тезите си с конкретен анализ на отделни творби или на цялостното творчество на определени автори в даден период.

Нина Пантелеева

М. БАХТИН. ВОПРОСИ ЛИТЕРАТУРЫ И ЭСТЕТИКИ. „Художественная литература“, М., 1975

С големия съветски литературовед и естетик М. Бахтин ние се запознахме късно. След второто издание на „Проблеми поэтики Достоевского“ (1963) и първото издание на „Творчество Франсуа Рабле“ (1965) през няколко години се появи поредица от негови статии: „Слово в романе“ (Вопросы литературы, 1965, кн. 8), „Эпос и роман“ (Вопросы литературы, 1970, кн. 1), „Слово в поэзии и прозе“ (Вопросы литературы, 1972, кн. 6), „К эстетике слова“ (Контекст, 1973), „Искусство слова и народная смеховая культура. Рабле и